

ANDAGOIA'TAR PASKAL

ANDAGOIA'TAR PASKAL

Euskaldun ospetsu au bide onetik joian Hernan Cortes'egaz edesti-liburuetan agertzeko eta inka'tarren agintariaren aurkitzaille izateko, baiña bere zori txarrak galazoz eutson aunditasun ori.

Araba'ko Kuartango'n jaio zan 1495n. urtean eta ospe aundiko sendi batekoa zan. Beste askoren antzera Ameriketara urreratu zan ospearen billa eta dirua eta indarra aurkitu ebazan baiña baita bekaitza ta gorrotoa be ugari.

1514n. urtean joan zan lenengoz Ameriketara, gaur Panama deritxon eta orduan Urrearen Gaztela eritxon lekura. Laguntzaille eban Pedrarias'en gudari bat zan.

19 urtekoa zala eta 24 urte bete arte baso-ibillaldi luzeak egin ebazan, Pedrarias'en laguntzaz eta Balboa lagun ebala Akla'ra eldu zan eta Pedrarias' ek Panama irasi ebanean, lekuko izan zan.

Bere adiñeko 26 urtetik 28'ra Panama'n salerosketan ibilli zan eta irabazi aundiak eta errezak lortu be bai. Gaiñera gizarte-maillan asko igon eban. Panama'ko agitari batzordean errege-ordeko izatera be eldu zan. Eta Isabel Tobar'egaz egin eban lenengo ezkontza. Au Pedrarias' en emaztearen laguntzaillea zan. Onegaz izan eban Juan izeneko seme bat.

1522n. urtean artu ebazan Andagoia'n Panama'ren egoaldean egoan agintari baten barriak. Bere diruaz ordainduta guda egin eutson. Biru lurraldea ikertu eban.

An artu ebazan inkai buruz lenengo barriak.

Inken aurka jokatzeko usteaz bidaldi luzea egin eban baiña ez ain zori onagaz: lar iparrera joan zan, txalupatik jausita erdi illik geratu zan... azkenean inkarik ikusi barik biurtu zan etxera. Gero Pizarro'k eta Almagro'k zori ohea izango dabe. Berak emon eutsen onei, gaisorik egoalako, lurrak billatzeko baimena. Iru urte bear izan ebazan osatzeko.

1523n. urtean Panama'ra biurtu zanean bere osasuna oso galduta urreratu zan. Bere negozioetan ekin eban eta bertako kentzeil-buru izatea ez eban itzi.

Bare-bare igaro ebazan urte batzuk baiña ez ziran urrin etsaiak eta bekaitzdunak eta beingoan agertu ziran Pedrarias ezkutatu eta Pedro de los Rios agintari jarri zanean: pellikan sarritan, asarreak beti eta 1529n. urtean Andagoia'ren ondasunak baitu ebezenean eta eoaikarien aurrean au salatu ebenan, epaillak gure euskaldunaren alde urten ziran... Dana dala, 1536n urtean Panama'ko epaikariak barriro salutzen dau Andagoia alarguna eta España'ra bialdu eban Indietako Kontzeilluak epaitu egian.

Baiña barriro be biurtu zan Ameriketara eta Gonzalo Pizarro'gaz gudaldi gogor bat izan eban eta barriro zauri barriak artu be bai. Ondoren lez 1548'n. urtean il zan.

Zer esan gizon eta Euskaldun oneri buruz? Aintzaren billa ibilli zala, jazokizun arrigarrien billa ekin ebala, aberastasun errezen zalea zala, baiña beti izan zala gizon arteza eta leiala erregearen aurrean. Ezin itzi gaiñeratu

barik titulorik ederrena: Inditarren alde jokatu ebala beste Euskaldun askok lez.

JOSE KOSME ARETXABALETA

Euskaldunak oso abenturazaleak izan gara beti, bai emen erromatarren gudalosteetan asita, bai Eskorial'en lan egin eben argiñen eta Kiriño'ren Gaztela mutillen giroan eta azkoz geiago Ameriketarako bideak idegi ziran. Pierre Loti idazle euskaldunak esana da eta ondo esana, Ramontxu'ren konplexua daukagula euskaldunak.

Urugurai'ra gazte euskaldun asko joan ziran ango giroa nekazaritzarena zalako eta onein artean joan zan ain ospetsua dan Aretxabaleta Balparda'tar Jose Kosme irakaslea.

1838n. urtean Ortuella'n jaioa zan eta 1856n. urtean joan zan Uruguai'ra. Uruguai'k 25 urte eroiazan aske eta biztanle gitxikoa zan, geienak oso ez-jakiñak eta aberedunak.

Barri zalea zan gure Kosme eta bertan ikasi eban botikario lan-bidea. Gaiñera andik ebiltzazan jakitunenakaz alkartzen zan rebotika'ko batzarretan. Asko ikasi eban batez be Vilardebo osagilleagandik eta izadi-zale zan Gibert frantziarragandik eta beste jakitun askogandik.

Batez be landare-iztia edo botanika ikasi eban eta entomologia be bai, mintxiari buruz.

Laster biurtu zan ospetsu eta Europa'ko gizonik jakitunenakaz izan ebazan artu-emonak kartaz: 1893. urtean 8.000 mintxiren barriak bialdu ebazan eta olako askok bere izena daroe gaur.

Landare-iztian be ospetsua izan zan eta 1894. urtean Montebideo'ko Laterri -Museoa sortu eban eta 20 urtean izan zan bera zuzendari.

Bere idaz-lanen artean Flora Uruguai liburua dago: Lau ale dira eta beste bat Kaktazeas deritxona. Au Bizkai'ra datorrela idatzi eban. Aldizkarietan be asko idatzi eban eta Europa'ko jakitunenakaz eskutitzez izan eban artu-emonak jakingarria da arlo onetan.

Eztabaida askotan izan zan kideko eta XIX gizaldiaren azkenerantz ango Ikastetxe Nagusia'n lenengoz osagille-arloa sartu eban, bere landare iztiko irakasle zala.

Mikroskopioa be eroan eban eta orrelan bakteriologia-ri buruz laborategi bat sortu al izan eban.

Itzaldi ospetsu batzuk emon ebazan Darwin eta beste jakitun batzui buruz. Ori izan zan aurrera-bide edo eboluzioaren bidean lenengo barria lurralde aretan.

Beti izan eta agertu zan liberal edo askatasun-zale eta bide orretatik indartu eban umeen irakaskintza ta goi-mailakoa lurralde aretan.

Langille aspertu-eziña zan ba, erakunde guztietara sartuta.

Eta lan guztien elburua, bere ingurukoen artean izadi-zaleasuna sartzea zan, solo-lana eta abere-lana sendotzeko eta orrelan biziera egokia zabaltzeko. Ez zan lan erreza!.

Orra or mendigoizale garbi bat Uruguai'n.

OLAZAR'tar Martin'ek